

Випуск 1

*До 55-річчя
кафедри фінансів
ім. С. І. Юрія*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

**збірник наукових праць
кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнського національного університету**

**Тернопіль
2024**

**Збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнського національного університету**

Випуск 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Крисоватий А. І. – д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Кириленко О. П. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ;
Горин В. П. – д. е. н., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ.

*Розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні
кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ
(протокол № 10 від 20 лютого 2024 р.).*

Актуальні питання фінансової науки та практики: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Вип. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 207 с.

Коло проблем, які висвітлюються у збірнику, пов'язані з висвітленням сучасних тенденцій розвитку фінансової політики та механізму її реалізації, удосконаленням системи управління фінансами на макро-, мезо- і макрорівнях. Висновки та рекомендації мають вагоме теоретичне значення і можуть бути використані при написанні наукових статей, курсових та дипломних робіт, проведенні інших форм наукових досліджень.

За редакцію, зміст і достовірність даних, а також встановлення фактів плагіату матеріалів, розміщених у збірнику конференції, відповідальність несуть автори та наукові керівники.

Володимир Горин

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Вікторія Булавинець

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Михайло Сорочинський

студент гр. ФПФм-22,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

БЮДЖЕТНІ РЕСУРСИ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА

Світовий досвід переконливо доводить, що сфера культури належить до галузей економіки, які потребують особливої уваги в кризові періоди державного будівництва. Ті країни, які в складний період проводили цілеспрямовану й послідовну фінансову політику в галузі культури, швидко досягали значного прогресу у реалізації економічних і суспільно-політичних реформ [9]. Натомість, зневажливе ставлення до культури провокує сповільнення темпів економічного й соціального розвитку, спричиняє прискорену деградацію суспільства, формує ризики для національної безпеки. Окремі науковці стверджують, що недостатня увага з боку держави до сфери культури, слабкість заходів з формування єдиного культурного простору, ігнорування культурної експансії росії стали причиною того, що «сепаратистські настрої набули масштабів, які в кінцевому рахунку вилились у військове протистояння і втрату державою частини своєї території» [8]. Культура і мистецтво в сучасному глобалізованому світі є індикаторами приналежності до певної культурної спільноти, чинником визнання суверенітету країни у глобальному просторі. «Без власної культури ... країна перетворюється на територію, яка сама запрошує колонізаторів, що обертається втратою людських життів» [10]. Відповідно, активна культурна політика, зорієнтована на культивування сучасного, патріотичного, духовно багатого суспільства є одним із головних пріоритетів державної діяльності в контексті зміцнення національної безпеки.

В умовах інтелектуалізації та швидкого цифрового розвитку глобального суспільства галузь культури також відіграє важливу роль у створенні основи для добробуту суспільства. «Розвиток креативних індустрій, що походять з творчості індивіда, навичок і талантів, сучасна економічна наука розглядає як потенціал для формування добробуту суспільства, створення нових робочих місць через генерування та використання інтелектуальної власності» [12]. В теперішній час, коли відбувається стрімкий розвиток технологій і більшість стандартизованої праці виконують машини, все більшої ваги набуває діяльність, пов'язана із генеруванням ідей, творчістю та продукуванням культурного продукту. Відтак сфера культури стає місцем зайнятості широкого кола дрібних підприємців, а також працівників творчих професій, що має позитивний вплив на вирішення проблеми безробіття й

економічної нерівності, сприяє зростанню середнього класу. Розвиток креативних індустрій здатен генерувати мультиплікаційний ефект, стимулюючи зростання в інших сферах господарської діяльності.

Культура і мистецтво є багатоманітною галуззю економіки, яка об'єднує різні види діяльності. Вона представлена культурними індустріями, які отримали розвиток із становленням ринкових відносин в Україні, а також охоплює традиційну мережу культурно-мистецьких закладів, успадковану з часів планової економіки. Друга складова галузі культури охоплює такі організації, як бібліотеки, музеї, концертні організації, будинки культури та клубні установи, парки та ін. На думку Г. Возняк та І. Жеребило, галузь культури продукує культурні цінності двох груп: перша група представлена цінностями, які пов'язані з характером продукування культурно-мистецьких благ; другу групу представляють цінності, які визначають специфіку споживання цих благ [6, с. 27]. Ця особливість роботи галузі культури визначає необхідність її багатоканального фінансування.

Т. Васильєва, Н. Дехтяр та О. Дейнека визначають характерні риси галузі культури, які зумовлюють специфіку з поміж інших видів діяльності. Зокрема, вчені відзначають такі риси, як: «надання благ у формі послуг, предметом впливу яких є людина та можливості її життєдіяльності; вирішальна роль працівника, значно більша, ніж у матеріальному виробництві; переважно нематеріальний характер продукту (культурного блага); співпадіння у часі процесу виробництва й споживання культурного продукту; яскраво виражений зовнішній ефект від продукування культурних благ та ін.» [5, с. 54].

Відповідно до функціонального принципу і орієнтованості на задоволення культурних потреб суспільства у галузі культури також можна виокремити ряд складових: найбільшу складову формують установи та заклади культури, які орієнтовані на надання культурних послуг та розвиток культури і людини (тобто створення умов для творчої самореалізації індивіда); іншою складовою культури є установи, головне призначення яких – забезпечувати збирання, накопичення та вивчення культурної спадщини народу (книгозбірні, музеї, архівні установи, кінотеки та ін.), але які також надають послуги для населення. Зрозуміло, що з огляду на специфіку та основне призначення їхньої діяльності, вони не можуть формувати власну фінансову базу виключно за рахунок надання платних послуг і потребують зовнішньої фінансової підтримки. Складність фінансової моделі забезпечення діяльності галузі культури, на думку Г. Возняк та І. Жеребило, пояснюється також неспроможністю однозначного виміру кінцевих результатів її функціонування. Зазвичай, споживання населенням культурних благ не має миттєвого ефекту, він виявляється тільки у тривалому періоді як підвищення інтелектуального й культурного рівня розвитку суспільства, зменшення проявів антисоціальної поведінки, нетерпимості, зміна соціальних орієнтацій та норм поведінки людини тощо.

Ефективне функціонування будь-якої галузі економічної системи, в тому числі культури в першу чергу залежить від забезпеченості її необхідним обсягом фінансових ресурсів, що має забезпечувати не тільки поточні потреби, але й створювати умови для втілення інвестиційних проектів, досягнення стратегічних

цілей розвитку. Модель фінансового забезпечення культури у кожній країні формується індивідуально під впливом багатьох чинників різного характеру дії та походження: від рівня розвитку економіки та глибини впровадження ринкових відносин у різні сфери діяльності; рівня централізації управлінських функцій у галузі культури; специфіки організації міжбюджетних відносин; визначених стратегічних засад функціонування й розвитку культури і мистецтва, а також приналежності галузі до пріоритетів діяльності держави; специфіки державної підтримки культури; рівня розвитку фінансових механізмів альтернативного фінансування культурних індустрій та організацій культури.

У більшості країн з ринковою економікою вагоме значення у формуванні фінансової бази надання культурних послуг відіграють бюджетні ресурси. У науковій літературі необхідність фінансової підтримки культури з боку держави вперше було обґрунтовано у науковій праці В. Баумоля і В. Боуена «Виконавське мистецтво, економічна дилема: дослідження проблем, загальних для театру, опери, музики і танців» [2]. Послідовник цих поглядів, Дж. Гейлбрюн зазначав, що характерною ознакою культури є те, що для неї притаманна так звана «хвороба витрат» [1], оскільки жодні технологічні інновації та підвищення кваліфікації персоналу не спроможні суттєво вплинути на продуктивність праці у культурі, як це спостерігається в інших галузях економіки. «Якщо в інших галузях економіки діяльність працівника є засобом для досягнення результату, то у виконавському мистецтві власне діяльність артиста є кінцевим результатом, а оцінка її якості має винятково суб'єктивний характер» [3].

Такі особливості організації та функціонування галузі культури є причиною того, що більшість організацій та закладів культури неспроможні самостійно, за рахунок власних доходів покрити усі витрати на продукування культурних благ. Ця різниця між надходженнями і витратами установ культури має бути покрита із зовнішніх джерел, якими виступають кошти держави або приватних меценатів. Наукові розробки В. Баумоля та його послідовників з обґрунтування економіки культури та необхідності її фінансової підтримки з боку держави стали поштовхом для впровадження у багатьох країнах з ринковою економікою систем фінансової підтримки й надання бюджетних субсидій для установ культури і культурних індустрій. Більш того, наступні наукові дослідження економіки послуг вказали на те, що «хвороба витрат» притаманна не тільки культурі, але й іншим галузям соціальної сфери, які не здатні ефективно функціонувати без допомоги держави.

Необхідність державної фінансової підтримки культури важлива ще й тієї точки зору, що вона не є звичайною галуззю економіки, адже продукує особливий продукт, що впливає на формування світогляду, життєвих цінностей та орієнтирів діяльності людини. Держава не може собі дозволити повністю самоусунутись із галузі культури й прийняти її повну комерціалізацію. За посередництва культури держава забезпечує пропагування певних ідей, цінностей, просуває культурний продукт високої якості для підвищення загального культурного рівня населення, його консолідації навколо державницьких пріоритетів. Звісно, державна політика у галузі культури має передбачати і стимулювання установ культури до того, щоб вони продукували затребуваний суспільством культурний продукт, дбаючи таким

чином про формування власних ресурсів. Однак, орієнтація лише на культурні запити суспільства є недопустимою, адже «загрожує тотальною комерціалізацією, спрощенням культурного продукту, домінуванням масових видів культури, відверненням уваги суспільства від зникаючих і орієнтованих на вузьку аудиторію видів мистецтва і, як наслідок, поступовою культурною деградацією суспільства» [8]. Тому фінансова модель галузі культури має передбачати поєднання власних коштів виробників культурного продукту та фінансової підтримки з боку держави й зацікавлених недержавних структур.

В економічній літературі джерела фінансування галузі культури прийнято розмежовувати на дві групи – публічні та приватні. Публічна підтримка галузі культури охоплює пряме бюджетне фінансування установ та заходів культури і мистецтва, а також цільові бюджетні трансферти (субвенції) на виконання загальнодержавних і місцевих програм і проектів у галузі культури. Підтримку діяльності у формі прямого бюджетного фінансування отримують установи культури як загальнодержавного, так і місцевого рівня, відмінність полягає у тому, з якого бюджету вона здійснюється. Установи культури національного значення отримують фінансування з державного бюджету України, зазвичай воно передбачає повне покриття усіх поточних витрат та видатків розвитку. З місцевих бюджетів фінансують діяльність установ культури, орієнтованих на надання відповідних послуг мешканцям територіальних громад.

Субсидії та субвенції як форми прямої бюджетної підтримки культури в Україні застосовують для надання фінансової допомоги загальнонаціональним творчим спілкам (Національна спілка письменників України, Національна спілка журналістів України та ін.), товариству «Просвіта» та іншим структурам. На відміну від прямого бюджетного фінансування, надання культурних субвенцій має нерегулярний характер і призначене для покриття витрат на здійснення певних проектів. Такі субсидії не відіграють провідну роль у формуванні коштів цих установ та інституцій культури, хоча й помітно впливають на їх можливості щодо здійснення заходів за основним профілем діяльності.

Пряме бюджетне фінансування в сучасних умовах є найбільш поширеною формою фінансової підтримки державою галузі культури. Проте у науковій літературі його критикують як найменш ефективну форму фінансування. На думку Г. Возняк та І. Жеребило, недоліками прямого бюджетного фінансування є такі:

- розмитість пріоритетів у фінансуванні, оскільки бюджетні кошти виділяються на забезпечення діяльності установ і закладів культури, не залежно від того, який культурний продукт вони надають та які результати роботи демонструють (частина вітчизняних закладів культури надають практично не затребуваний споживачами культурний продукт, фактично марно витрачаючи бюджетні кошти);

- превалювання поточних видатків над видатками розвитку, що є прямим наслідком постійного недофінансування культури, яка впродовж усього періоду незалежності відчувала нестачу фінансових ресурсів. Однак, така ситуація частково пояснюється браком ініціативи самих закладів культури у просуванні

такого культурного продукту, який був би викликав інтерес у споживачів та мав перспективу комерційного використання;

– наявність значної кількості цільових програм у галузі культури, що веде до розпорошення бюджетних ресурсів між великою кількістю напрямів. Такий підхід до фінансування культурних ініціатив спричиняє ситуацію, коли більша частина цільових програм у галузі культури не отримує передбаченого обсягу фінансування, що ставить під сумнів можливість отримання визначених у них результатів;

– слабкість мотиваційного механізму стимулювання підвищення якості культурного продукту. Надання прямого бюджетного фінансування відбувається на безконкурсній основі, тобто установи культури не змагаються за ці кошти з іншими потенційними продуцентами культурних благ. Це знеохочує персонал закладів культури працювати над поліпшенням якості культурного продукту (оновленням репертуару, проведенням нестандартних культурних заходів тощо), оскільки це не впливає на величину отриманого фінансування;

– недотримання фінансової дисципліни і порушення вимог раціональності при використанні бюджетних коштів. Більшість закладів культури належить до державної та комунальної форм власності й мають статус бюджетних установ або некомерційних підприємств, а тому їхні керівники не мають особистого інтересу в забезпеченні високої ефективності використання отриманих коштів. Більш того, для закладів культури характерна загальна «хвороба» публічного сектору, яка полягає у значних масштабах марнотратства та розкрадання коштів, які надходять з бюджету (через завищення вартості закупівель, списання коштів на неіснуючі потреби та ін.). Окремо необхідно відмітити загальноприйнятту в Україні практику, коли керівниками закладів соціальної сфери є представники тих професій, яким є профіль установи (медики, митці, освітяни), а не професійні управлінці, що володіють знаннями і навиками керівництва закладом публічного сектору. Такий підхід до формування керівних кадрів знижує результативність управління закладами соціальної сфери, в тому числі їх бюджетними ресурсами.

Крім прямого бюджетного фінансування і цільових трансфертів, державна фінансова підтримка галузі культури може здійснюватись і в непрямий спосіб, через надання державних фінансових гарантій, кредитних і податкових пільг для окремих видів культурних індустрій. Зазвичай, непрямі форми підтримки галузі культури застосовуються для стимулювання розвитку приватного сегменту продукування культурних благ (так званих культурних індустрій). Ці установи функціонують на засадах комерційного розрахунку, повністю покриваючи свої потреби у коштах за рахунок власних надходжень. Однак, зважаючи на вагоме значення, яке культурні індустрії (кіновиробництво і кінопрокат, видавництво і розповсюдження книг та ін.) мають у культурному розвитку суспільства й просуванні національної ідеології, держава застосовує різні форми непрямого фінансового стимулювання їхнього розвитку.

В Україні непрямі форми бюджетної підтримки культури не отримали належного розвитку, тоді як у Європі це один із найбільш поширених способів стимулювання галузі з боку держави. Найбільшого розмаху непряма підтримка

культури отримала у таких країнах, як Франція, Австрія, Бельгія та інші, де для залучення ресурсів для потреб галузі розроблено механізм її парафіскального фінансування (фіскальні преференції, цільові культурні податки та ін.). Зокрема, у Франції «податок від торгівлі книжками надходить на підтримку літературної діяльності, податок з прибутку телевізійних каналів, у тому числі кабельного й супутникового телебачення, спрямовується на підтримку виробництва кіно-, аудіо-, відеопродукції, податок від театральної-концертної діяльності – на розвиток театального мистецтва» [4]. Щодо фіскальних послаблень, то у 2021 році в Україні задля підтримки розвитку культурних індустрій було введено ряд пільг, а саме знижену ставку ПДВ на рівні 7% для послуг з організації заходів культурно-мистецького спрямування (вистави, концерти, музейні виставки та ін.), повністю звільнені від оподаткування доданої вартості кіновиробництво та прокат вітчизняних фільмів, випуск аудіокниг [11];

Окреме місце серед джерел фінансування культури займають кошти, які зароблені самими установами культури державної та комунальної форм власності за рахунок надання платних послуг за основним профілем діяльності. Оцінки фахівців засвідчують, що такі кошти можуть сягати до третини сукупного обсягу фінансових ресурсів, які надходять на потреби галузі культури. Однак, зростанню ролі цього джерела покриття потреб закладів культури перешкоджають причини організаційно-регуляторного плану. В умовах жорстких бюджетних обмежень непоодинокими є випадки невмотивованого блокування власних коштів закладів культури з боку представників владних структур в системі казначейства. Крім того, чинне законодавство не виправдано обмежує можливості закладів культури надавати непрофільні послуги, що звужує потенціал для формування їхніх доходів.

Приватна складова фінансового забезпечення галузі культури охоплює фінансування культурних проєктів та фінансову підтримку окремих закладів культури з боку корпоративних та індивідуальних меценатів. В теперішній час важливим аспектом успішної діяльності комерційної організації є її імідж, який виявляється, серед іншого, у провадженні політики корпоративної соціальної відповідальності, тобто участі компанії у життєдіяльності суспільства. Однією із поширених форм корпоративної соціальної відповідальності є фінансова участь у реалізації проєктів із вираженою соціальною, культурною або екологічною компонентою. Компанії більш схильні фінансово підтримувати саме культурні проєкти, оскільки це дає можливість досягти додаткового ефекту у вигляді покращення іміджу, впізнаваності компанії серед потенційних споживачів. До перспективних форм фінансової підтримки культури за участі приватних бізнес-структур також належить механізм державно-приватного партнерства, який має широке застосування у практиці розвинених країн, але в Україні практично не застосовується у галузі культури.

Таким чином, в умовах ринкової економіки модель фінансування культури передбачає поєднання різних джерел надходження коштів, використання різних каналів та способів фінансової підтримки закладів культури та культурних індустрій. Вагоме місце серед джерел фінансування культури займають бюджетні ресурси, що пояснюється особливістю економіки галузі та нездатністю закладів

культури забезпечити повноцінне надання культурного продукту виключно за власний кошт.

Список використаних джерел:

1. A Handbook of Cultural Economics, Second Edition. 2nd edition. R. Towse (Ed.), Bournemouth University and CREATE Fellow in Cultural Economics, University of Glasgow, UK, 2013. URL: <https://econpapers.repec.org/bookchap/elgeebook/13789.htm>
2. Baumol W. J., & Bowen W. G. Performing Arts, The Economic Dilemma: a study of problems common to theater, opera, music, and dance. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, 1966
3. Heilbrun J. Ch. 11. Baumol's cost disease. *A Handbook of Cultural Economics, Second Edition*. 2nd edition. R. Towse (Ed.), Bournemouth University and CREATE Fellow in Cultural Economics, University of Glasgow, UK, 2013. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/18507446.pdf>
4. Бакальчук В., Кузьмук О. Зарубіжний досвід залучення позабюджетних коштів на розвиток культури: аналіт. зап. Ін-т стратег. дослідж. при Президентові України. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/February/2.htm>
5. Васильєва Т., Дехтяр Н., Дейнека О. Бюджетне фінансування сфери культури та мистецтва в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Пріоритети розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів*: монографія / Л. Гриценко та ін.; за заг. ред. д.е.н. Л. Гриценко. Суми: Сумський державний університет, 2021. С. 53-81.
6. Возняк Г., Жеребило І. Особливості функціонування та проблеми розвитку сфери культури та мистецтва в умовах реформи публічних фінансів. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2019. Вип. 6 (140). С. 26-32.
7. Горин В. П., Коваль С. Л. Проблеми ефективності та вектори модернізації фіскальної політики у галузі культури. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 20. С. 17-23.
8. Горин В. П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту: теоретична концептуалізація та проблеми функціонування. Монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 516 с.
9. Ключко Ю. Розвиток соціально-культурної сфери України в умовах ринкових відносин: пошук нових моделей. К.: Нац. парл. б-ка України, 2003. 28 с.
10. Ковач О. Скорочення фінансування культури та освіти впливає на здатність України захистити себе (західна преса). Радіо Свобода. 2020. 20 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ohliad-zakhidoji-presy/30565434.html>
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної підтримки культури, туризму та креативних індустрій: Закон України від 04.11.2020 р. № 962-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-20#Text>
12. Скиба М. Креативна економіка в Європі: 5 кроків для злету. *Веб-сайт Програми ЄС-Східного партнерства «Культура і креативність»*. URL: <https://www.culturepartnership.eu/ua/article/creative-economy-steps-to-rise>